

A halálról szóló tanítás az újabb katolikus teológiában

SZIGETI JENŐ

Született 1936-ban. Az Oktatáskutató Intézet főmunkatársa, a H. N. Adventista Teológiai Főiskola tanára. Egyháztörténetből a Debreceni Teológiai Akadémián szerzett doktori oklevelet. A történettudományok (folklore) kandidátusa. Kutatási területe a magyarországi kisebb protestáns egyházak története és népi vallásossága. Legutóbbi írását 1997. 4. számunkban közzeltük.

¹Az egzisztencialista filozófia rendszereket — sokféle-ségük miatt — többes számban emlíjük E. Mounier nyomán. Vö.: *Introduction aux Existentialismes*, Éditions Donoel, 1947. oeuvres de Mounier III. 1940-1950. Paris, 1962. 71.

²Hegyí Béla: *Lukács György a halálról*, Vigilia, 1972. 10. 682-698.

³Márkus György — Tordai Zádor: *Irányzatok a mai polgári filozófiában*, 1972, Bp. 2. kiad. — Szabó Ferenc: *Az emberi dráma — egzisztencialista szemmel*, ad. *Párbeszéd a hitről*, Róma, 1975. 69. kk.

A test-lélek kérdés kulcskérdése volt mindig a halálról szóló tanítás. Lényegében a halál gondolkodásra indító tényének megismétlődő kihívása tartotta ébren a teológiai gondolkodásban éppúgy, mint a filozófiában. A filozófiában az egzisztencializmus¹ megjelenésével a gondolkodás egyik legfontosabb tárgya lett. Még a marxista filozófusok sem maradtak érintetlenek ettől a kérdéstől.² Az egzisztencialista filozófiai rendszerek — amelyek egyrészt a német idealizmus, másrészt pedig a modern racionalizmus ellenhatásaként jelentkeztek — a gondolkodás alapvető céljának azt tartották, hogy az emberi lét titkát megoldják. Így gondolkodási rendszerüknek egyik alapvető tájékozódási pontja éppen az ember végességének és halálraszántságának gondolata.³ Ezért szinte minden egzisztencialista irányú filozófiai rendszer részletekbemenően foglalkozott ezzel a kérdéssel. Jaspers például azt fejtegeti, hogy az ember igazán csak azokban a határhelyzetekben lesz nagy és szabad, ahol „falakba” ütközik a korlátozott emberi létező. Itt tapasztalja meg a szellem transzcendenciáját. Szerinte így a halál csak az empirikus lét számára abszolút fenyegetés, de a transzcendens szellemet reménységre indítja. Ezt fejleszti tovább keresztény irányban a katolikus Gabriel Marcel⁴ (1889-1923) jellegzetes szeretet-filozófiájával. Szerinte szeretni annyi, mint a szeretett lénynek azt mondani: „Te nem halsz meg!” Egyik tanulmányában⁵ Antoine Sorgue szavait idézi, amely szerinte a legvilágosabban meghatározza életművét: „Szüleim halála után fedeztem fel valamit. Az, amit mi továbbélésnek (survivre), nevezünk, valójában csökkenő élet (sous-vivre), és akiket továbbra is szeretünk lényünk legjavával, mintegy remegő, láthatatlan árkádokká válnak — megérezzük és mintegy érintjük őket —, alattuk haladunk előre egyre inkább meghajolva, egyre inkább elszakadva önmagunktól, egészen addig a pillanatig, amikor mindent elnyel a szeretet.”

Más viszonyt alakított ki Heidegger a halállal. Számára az emberi egzisztencia halálraszántsága (sein-zum-Tode) abszolút. Ezt vállalnunk kell, ha automatikusan akarunk élni, hiszen csak a halállal szemközt teljeseedik ki az emberi szabadság. Ennek a gondolkodási módnak Heideggernél Nietzscheig visszanyúló gyökerei vannak, és lényegében ezt a gondolkodási módot találjuk Sartre-nál

⁴Szabó Ferenc: *Gabriel Marcel egzisztencializmus, Párbeszéd a hitről*, 1975, Róma, 80.

⁵Gabriel, Marcel: *Ma mort et moi, Pour une sagesse tragique*, Plam, 1968, Paris, 189-190.

⁶Vö.: Aries, Philoippe: *Halálszemléletünk fejlődésének korszakai*, Archives de Sciences Societes des Religions 1979. jan-jún., Valóság 1977, 1, 120-122.

⁷Az előadásról beszámolt Rosdy Pál *Honnan? Hová? Új Ember*, 1975. nov. 30. 1.

is. Bár nem az a célunk, hogy a teljes körképet rajzoljunk,⁶ de Weizsäckernek a halállal kapcsolatos gondolatait — amelyek egyre tipikusabbá váló álláspontot képviselnek a mai gondolkodásban — még ismertetnünk kell. Weizsäcker 1975-ben, a strasbourg-i főiskolai heteken *A Halál — Gondolatok a halál biológiai és vallásos szemléléséhez* címen tartott előadást,⁷ melyen három alapkérdést vetett fel: Honnan van a halál? Mit jelent az ember életében? Hová vezet?

Rögtön az előadás elején megfogalmazta azt az igényét, hogy a halál kérdésére tudományos választ adjon. Ennek — szerinte — az a módja, hogy a halál tényét az evolúció szempontjából értékeljük, mégpedig pozitívan, hiszen a halál a fejlődést, az új létezők születését teszi lehetővé. Weizsäcker nagyon jól látja, hogy az evolúció munkahipotézisének bevezetése a teológiában is hegyomlást idéz elő. „Mert mit jelent valójában az evolúció felismerése? — kérdezi Weizsäcker. — Azt, hogy immár nem lehet úgy gondolni Istenre, mint jó atyára, aki minden létező számára elegendő életteret és kibontakozódási lehetőséget ad, amint azt a keresztény gondolkodást is meghatározó arisztotelészi bölcsélet gondolta. Darwin realizmusa így nagy kihívást jelentett a keresztény filozófia és teológia számára. Fájdalmas búcsút kell vennünk — vagy ugyan nem inkább jelen időt kellene itt használnunk — az idejétmúlt finalizmustól, a célszerűségi érveléstől — mely szerint a világban minden célszerű — és vele Istenről alkotott emberszabású képzéstől.”

Érdekes az előadásnak a halállal kapcsolatos végkövetkeztetése. Perbe szállt a hagyományos vallásos elképzelésekkel. „A primitív túlvilági elképzeléseket a modern kritikus szemlélet elutasítja. A primitív vallások és még a nagy vallási kultúrák is azt ígérik az embereknek, hogy a túlvilágon ez az élet folytatódik, csak azzal a különbséggel, hogy ott minden nemes vágya teljeseedik az embernek. Az ószövetségi kinyilatkoztatásra épülő vallás történelmi jelentőségű változást hozott. Először vált tudatossá, hogy az ember nem menekülhet a túlvilági beteljesülés reményébe, hiszen itt és most, ezen a földön és ebben az életben kell magatartásával döntenie Isten mellett vagy ellene. A kereszténység pedig a test feltámadását hirdeti. Nem a test elvesztését, hanem annak megdicsőült újjáéledését. Sajnos, a hagyományos vallási képzetek és a platonista gondolat behatolt az átlagos keresztény igehirdetésen keresztül a keresztény közvéleménybe is. Ezért igen sok keresztény csak a lélek halhatatlanságában hisz, a feltámadásban alig.”

⁸Jaspers, K.: *Wahrheit und Unheil der bultmannschen Entmythologisierung*, Im: Bartsch, H.W.: *Kerygma und Mythos*, 3, H. Reich, 1966, Hamburg, 10-46.

Weizsäckernek ezek az érdekes gondolatai is mutatják, hogy a halál értelméről való gondolkodásban beállt változás a teológiát sem hagyta érintetlenül. Az egzisztencialista filozófiáknak jelentős hatása van a teológiára. Ez nemcsak a filozófia iránt nagyobb ér-zékkel rendelkező római katolikus, hanem a protestáns teológiában is kimutatható. Elég itt Bultmann teológiájának egzisztencialista gyökereire utalnunk.⁸

⁹Mersch, E. : *Le Théologie du Corps Mystique I.*
1946, 318-320.

¹⁰Glorieux, P.:
Endurcissement final et graces demieres
Nouvelle Revue Théol. I.
59/1932. 870-skk. —
Glorieux, P. : In *Hora Mortis. Mélanges de Science Religieuse.*
6/1949. 185-216.

¹¹Rahner, K. *Über den Versuch eines Aufrisses einer Dogmatik.* Schriften zur Theologie I. 9-47.
K. Rahner tanításáról jó magyar összefoglalás: Szabó Ferenc: *A halál teológiája, Párbeszéd a hitről*, 1975, Róma 98-114.

¹²im.: 20-21.

¹³K. Rahner: *Introduction au concept de Philosophie existentielle chez Heidegger.*

Recherches de Sciences Religions t. XXX/1940.
152. skk. Schriften zur Theologie III. 89-90.

¹⁴K. Rahner: *Zur Theologie des Todes*
Synopsis 3. Heft.
Hamburg, 1949. 87-112.
— Ezt a tanulmányát

később átdolgozva 1957-ben a Zeitschrift für katholische Theologie-ben tette közzé (79. évf. 1-14.) 1958-ban ezt kiegészítette a végtelenségrel foglalkozó részekkel, és a teljes művet a *Questiones disputatae* című monográfiásorozat 2. füzeteként tette közzé.

A római katolikus teológia már az 1940-es évek elején — az egzisztencialista filozófiák elterjedésével párhuzamosan — szegényesnek és egyre kevésbé kielégítőnek tartja a halálról szóló keresztény tanítást. A jezsuita E. Mersch már 1940-ben egészen újszerű szempontok szerint foglalkozott a kérdéssel,⁹ és P. Glorieux is nagyon korán hangoztatott a halál kérdésében hagyományostól eltérő gondolatokat.¹⁰ A döntően új hang K. Rahnernek a zsinat után kibontakozódó teológiájában fogalmazódott meg.¹¹

Rahner már az 1950-es években feltárta egy „modern teológiai summa” tervét, amelyben az egzisztencialista szemléleti mód szempontjából akarta végiggondolni a római egyház tanítását. A halál teológiájával kapcsolatban a többi között ezt írja: „Ha az ember megnézi a halál teológiájára vonatkozó bibliográfiákat, meglepően tapasztalja, hogy milyen kevés, vagy teljesen hiányzik a dogmatikai reflexió ezzel a témával kapcsolatban. Költők és filozófusok reflektáltak a halál misztériumára. De a mai teológiában legfeljebb csak hidegen megállapítják, hogy a halál az eredeti bűn büntetése. És körülbelül ez az egész, amit mondhatunk. Az eszkatológiában is alig egy tizedrészét fejtettük ki annak, amit a kinyilatkoztatásból kibonthatnánk, ha lélekkel és szívvel tanulmányoznánk a kérdést.”¹²

Az is jellemző, hogy K. Rahner hová illeszti be új teológiai rendszerében a halálról szóló tanítását. A tervezet szerint a *Bűnbetés és megváltás* szekcióját képező *A megváltottak antropológiája* című rész alfejezeteként tárgyalja a halál kérdését. Nála a halál nem a bűn zsoldja, hanem egzisztenciánk pozitív eseménye. Ebben elsősorban Heidegger filozófiai hatása mutatkozik meg.¹³ Az ember nála is „halálra-szánt-lény” (sein-zum-Tode), és az az igazán szabad ember, aki vállalja a sorsát, a halált, sőt, ő maga ad tartalmat ennek a végső változásnak. K. Rahner szerint „a halált mindenekelőtt úgy kell szemlélnünk, mint az egész életet érintő aktust, a keresztény élet egy részét; olyasminek kell tekintenünk, mint ami — jóllehet az egész emberi valóság végét képezi — bensőleg jelen van az ember életében, minthogy egész életünk során mindennap egy kicsit elővételezzük a halált”.

K. Rahner halállal kapcsolatos teológiáját — a fenti idézet is ebből való — a *Zur Theologie des Todes* című tanulmánya foglalja össze.¹⁴ Ebben először a halál természetét határozza meg. Mivel szerinte az ember több, mint a természet, vagyis szellemi, értelmes lény, ezért a halál nemcsak biológiai tény, hanem olyan esemény, amely az egész embert, mint a test-lélek szubsztanciális egységét, mint személyiséget érinti. Rahner fenntartja a test-lélek kérdésében a hagyományos szubsztanciális gondolkodás kereteit: a halálban szerinte is különválnak a lélek a testtől és a szellemi természetű lélek nem tűnik el, nem semmisül meg, hanem megváltozott létmódban funkcionál, bár a mindenségben való létmódja egészen más lesz. Ezt a megállapítást viszont kevésnek tartja, mi-

vel szerinte nem fejezi ki azt, ami sajátosan emberi a halálban. Az egész embert éri a meghalás, ami nemcsak egy biológiai lény vége, hanem a szellemi létező végső aktusa. Érdekes eleme K. Rahner tanításának, hogy szerinte a halálban az emberrel nemcsak történik valami, hanem benne az ember cselekszik: meghatározza létét. Nem az következik be, hogy az ember teljesen elszakad a kozmosztól, hanem éppen ellenkezőleg: a tér-idő világtól megszabadulva mélyebb és egyetemesebb kapcsolatba kerül a kozmosszal. Ezt a gondolatot három érveléssel támasztja alá.

1.) Az angyalok létevel, akik egzisztenciális döntéseikkel hatnak a világra, és az ember környezetéhez tartoznak mint a világ „fejedelemségei” (Kol 1,16; 2,10-15; Ef 1,22; 3,10; Gal 4,3; 1Pét 3,22). Ők a világ princípiumai, ősalapjai (Urgründe). Ha a szellemi lények ilyen kapcsolatban vannak a kozmosszal, elképzelhetetlen, hogy az ember szellemi princípiuma ne lenne hasonló mélységű kapcsolatban, amikor a halálban megnyílik a kozmosz felé.

Kritikusai ezen a ponton jogosan kérik számon, hogy nem látja a halál és a bűn kapcsolatát. A halált csak a bűn nélkül lehet az ember kozmikus kiteljesedésének nevezni.

2.) Rahner szerint a tisztítóútról szóló tanítás is a fent idézett állítását magyarázza. Azt a tomista tételt hozza fel érveként, hogy a bocsánatos bűnök lehetőségeinek alapfeltétele a testben való létezés, mivel a test határozza meg az ember szabadságát. Ezért ezeknek a bűnöknek büntetése hozzá van kötve egy bizonyos testi mívolthoz, ami szükségszerűen különbözik a földi élet testiségétől.

Ez az érvelés árulkodik arról, hogy lényegében a görög alapú szubsztanciális gondolkodásmód továbbfolytatása, átértelmezése ez a rendszer.

3.) Rahner harmadik érve a test feltámadása, ami feszültségben van a platonista halál-koncepcióval, tudniillik azzal, hogy a halálban megszabadul a lélek a test börtönéből.

Rahner helyesen állítja szembe a test feltámadásának bibliai tanítását a platonista dualizmussal, de a filozófia „kovászatól” nem lehet megszabadulni egy újabb — most már az egzisztencialista — filozófiai rendszer segítségével. Ez nem a problémákat oldja meg, hanem csak a kérdések súlypontját tolja el.

Status viatoris

Ezek után az érvelési rendszerek után K. Rahner azt a hagyományos teológiai tételt teszi mérlegre, hogy a halál nem más, mint a vándorút vége, „status viatoris”. Ezt nem lehet statikusan értelmezni, mert a személyiség a halál után is fejlődik Rahner szerint. Ezt feltételezi a tisztítóút tana is. A *status viatoris* szerinte az ember végső döntését jelenti, nem halálos mozdulatlanyságot, hanem létteljességet. Ennek kifejtésénél egy sajátos üdvtörténeti koncepciót tesz magáévá Rahner, amely szerint a teremtéstől a paruziáig nyúló egyetemes történelem lényegében üdvtörténet

(Heilsgeschichte), mivel Isten üdvözítő terve irányítja, és ebben a történelemben él benne az ember. A halál így nem átmenet ebből a világból egy másikba, hanem az örökkévalóság kezdete. Az egyházatyák (Damaszkuszi Szent János, Aquinói Szent Tamás) alapján Rahner azt vallja, hogy a meghalás aktusában rejlik a végső döntés, mint szellemi lénynek a végső kihívása, az utolsó esély arra, hogy igent mondjunk a szeretetre.

**A halál mint a bűn
következménye**

Rahner üdvtörténeti szempontú vizsgálódásának három csomópontja van. Először úgy vizsgálja meg a halált, mint Ádám bűnének a következményét. A hagyományos tanítással összhangban megállapítja, hogy a halál az eredeti bűn büntetése, és azoknak a személyes bűnöknek a kifejezése, amelyekkel mintegy „ratifikáljuk”, jóváhagyjuk Ádám bűnét. A meghalás tehát egy „történeti tény következménye, és nem természetes szükségszerűség”. A fizikai halálban tehát a lélek halála ölt testet, és a földi halál az örök halált jelzi előre. De Rahner azt is kifejti, hogy a katolikus teológia nem tekinti a halált kizárólag a bűn büntetésének és kifejeződésének, hanem van benne olyan természetes elem is, ami biztosítja a halál döntés-jellegét. Azt állítja, hogy az ember a halál után tovább is létezik (den Tod überdauert), de azt nem tudjuk, hogyan folytatja létét: Istenben megtalálta-e a létteljességet, vagy végképpen elidegenedett tőle ez, és a „lét ürességébe” zuhant.

**A halál mint
részesedés Krisztusban**

Rahner érvelésének második gondolatköre az, hogy Krisztus halála és a keresztény halála „Krisztusban” összefügg valahogyan. A keresztény számára a halál részesedés a megváltásban (Krisztus halálában). Ez Rahner szerint nem jelenti azt, hogy Jézus halála mindenben azonos a mi halálunkkal, de van sok azonoság is köztük. Ahogy Jézus nemcsak elszenvedte a halált, hanem ez volt legfőbb tette, küldetésének összefoglaló pecsétje, ugyanúgy az ember halála is ilyen. (Ez a túl merész párhuzam feltétlenül kritika alá vonandó, hiszen az Ige alapján inkább az ember halála és Krisztus halála közötti ellentétet kell hangsúlyoznunk.) A Kereszt szemlélése Rahner szerint az ember halálát új fényben tünteti fel, mivel az ember nem képes egyedül megszabadulni, Isten irgalmas szeretetére van szüksége (Ef 2, 4-8). A hagyományos egyházi tanításhoz képest megpróbálja Jézus halálának teológiai értelmét átformálni. Krisztus halála szerinte ennek a szerető engedmességnek tökéletes kifejezése, amely az igazi teremtményi magatartás, teljes önátadás; kitarulkozás Isten ajándékai előtt, és önmagunk végső elvesztése a szeretetben.

Az „Úrban való halál”

A *Bibliának* azt a jellegzetes kifejezését, hogy „az Úrban való halál” (Jel 14,13; 1Tessz 4,16; 1Kor 15,11), úgy értelmezi, hogy ez lényegében az örök életre való születés. A meghalás mindig az üdvösség eseménye. „A keresztény halálban a hit szabadsága (freie Freiheit des Glaubens); ez az aktus valójában és igazában az egész életet átfonja, amennyiben elfogadja a halandó ember elkerülhetetlen sorsát, mint Isten értelemmel és szeretettel teljes akaratát”.

A keresztény halála olyan tett, amely meghatározza az egész ember sorsát. A tanulmány befejező szakasza a vértanúsággal foglalkozik, ahol a „misztikus halál” áttetszik a „fizikai halálon”, Karl Rahner tanulmánya új szempontokat vetett fel, amelyet követői sokszorosan kamatoztattak. Ma nemcsak a római katolikus, de a protestáns teológiában is divatos téma lett a halál teológiai vizsgálata. A bőséges termésből két jezsuita teológus munkáját kell kiemelnünk, R. Troisfontaines¹⁵ és L. Boros¹⁶ munkáit, akik a Rahner által többszörösen hangsúlyozott „végső döntés” hipotézisét fejlesztették tovább. Rámutattak arra, hogy ez a hipotézis több fontos teológiai kérdés megoldására — például a kereszttség nélkül meghalt gyermekek üdvössége, a hitetlenek üdvössége, a tisztító tűz stb. — alkalmas.

Boros könyvének alaptétele is — amely megalapozta a magyar származású jezsuita teológus nemzetközi hírnevét — a fenti megállapítást igazolja. Szerinte „a halálban nyílik meg számunkra az első alkalom a teljes személyi aktus számára; így a halál az öntudatraébredés, a szabadság és az örök sorskérdésekkel kapcsolatos tulajdonképpeni döntés helye”.¹⁷ Itt a halál pillanatában hozott döntésről van szó, arról a pillanatról, amikor az ember Istennel találkozási birtokolja önmagát, és szabadon dönt Isten mellett vagy ellen. Egy interjúban így nyilatkozott: „Az egyéni halál — a minden ember halála — csak Krisztus halálában nyer feloldozást végső megoldást, abban a halálban, mely a feltámadásba vezet, és az abszolút jövőt nyitja meg számára.”¹⁸

Boros értékelésében a konvergencia módszerét alkalmazza. Összeveti a keresztény hit alapvető tényeit, majd hipotézise tárgyában megmutatja az összefüggéseket és a belőlük adódó új megoldások gazdagságát. Ha Boros nagyszerű tanulmánykötetének filozófiai gyökereit vizsgáljuk, rögtön nyilvánvaló az egzisztenciális filozófiákkal való kapcsolata. Eljut oda, hogy rámutat az ember alapvető befejezetlenségére, az emberi lét szétszakítottságára. Ennek ellentétét látja a halálban, sejtetni engedi, hogy ekkor lehetőség nyílik a teljes, személyes aktusra, a „befejeződésre”, önmagunk teljes megtalálására. Ezzel egybehangzóan nyilatkozott Csanád Béla: „Irányomat és módszeremet ez határozza meg: melyek a mai egzisztenciális kérdések a keresztény emberben, s milyen kezdeményezések válnak a mai ember üdvösségére.”¹⁹ Ez magyarázza azt, hogy Boros műve rendkívül népszerű lett a nem teológus olvasók körében is. Erről is nyilatkozott: „Egyre többen hiszik, hogy a halál nem fizikai tény csupán, nemcsak valami fizikai alkalom, valami ajtó, amelyen belépünk valami más világba, hanem szakrális találkozás Istennel. Az egész élet felkészít arra a pillanatra, s az egész emberi lét készül arra a pillanatra, s a fejlődés magaslati pontján áll az a pillanat; nem lehet szomorú a keresztény ember számára.”

¹⁵Troisfontaines, R.: „*Je ne meurs pas...*” Éd. Universitaires. 1960.

¹⁶L. Boros: *Mysterium Mortis*, Walter Vlg. 1962. A kötet magyar fordítása rövidesen megjelenik a Vigilia Kiadónál.

¹⁷Szolgálat, 3, 17. Vö.: L. Boros: *Meg vagyunk-e Istennel elégedve? Teológia*, 1972, 1., 671-68.

¹⁸Csanád Béla: *A halál misztériumáról*, Beszélgetés Ladislaus Borossal Zürichben, Új Ember, 1971. okt. 31.

¹⁹Uo.

Boros jó tanítványa K. Rahnernek, de mégsem mindenben egyforma a véleményük. Boros szerint a halál pillanatában az embernek öntudatánál kell lenni, míg Rahner szerint az ember öntudatlan is lehet a halál aktusában. Ezt az ellentétet Szabó Ferenc Rahnerről írt és a korábbiak során többször idézett tanulmányában igyekszik feloldani. Döntő különbségnek látja kettejük között azt, hogy Boros Rahnertől eltérően a halált inkább pontszerű eseménynek tekinti, nem pedig az emberi élet nagy, összefoglaló aktusának.

Összefoglalva azt állapíthatjuk meg, hogy a mai római katolikus teológia optimista halál-értelmezése folytán egyre kevésbé tekinti a halált a „bűn zsoldjának”, „Isten büntetésének”. Egyre inkább az evolucionista gondolkodás hatására, az élet természetes velejárója, sőt, a lét kiteljesedése lesz a halál. Féltő, hogy ez az új halál-értelmezés az ősi „bizony nem haltok meg” kísértésnek egyik új változata lesz. A mai teológiában ezért a „frontvonal” nem a lélek halhatatlansága kérdése körül bontakozik ki, hanem a halál „értelme” vagy „értelmetlensége” körüli vitában. Rahner — és nyomában az új római katolikus teológia — szabadulni szeretne a neoplatonista filozófia hatásától. A protestáns teológia — különösen O. Culmann hatására — erősen hangsúlyozza a test és lélek szubsztanciális egységét és a feltámadás elsőbbségét a lélek halhatatlanságával szemben, de nem keres az emberi élet végső titkaira egy, a római katolikus teológiában hasonló filozófiai alapú megoldást.

BOROS LÁSZLÓ: *Mysterium mortis*

A kötet 1998 elején jelenik meg magyar fordításban a Vigilia Kiadó gondozásában.

Előzetesen megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalnál:

Postacím: 1364 Budapest Pf. 48.

1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em.

Telefon: 117-7246; Fax: 117-7682